

Археолошка истраживања у Дубравици (античком Маргуму) током 1989. и 1990. године

АЛЕКСАНДАР ЈОВАНОВИЋ — МЛАЂАН ЦУЊАК

Током 1989. и 1990. године вршена су мања археолошка истраживања на Орашју—Дубравица у оквиру пројекта превенције овог терена од високих вода Дунава. Истраживања су била ограничена на простор трасе насипа и дренажног канала чија је предвиђена ширина 18 m (скица I). Положај на коме су вршена ова истраживања налази се око 500 m југоисточно од великих терми откривених археолошким ископавањима 1947—1949. године.¹

На истраженом простору од око 100 m² откривено је 58 гробова (скица II) који припадају различитим периодима сахрањивања на овом простору.²

Најстарији хоризонт сахрањивања на овом простору представљају гробови са урnama који припадају дубовачкожутобрдском културном комплексу. То су две скупине урни обележене као гробови 29 и 49 по нашој нумерацији. Гроб 29 садржао је три (сл. 1) а гроб 49 четири урне са постољима и једним судом са две дршке који је део гробног инвентара. На жалост, ти гробови су били у води и урне, које су биле слабо печене, распале су се и потпуно уништиле после вађења (сл. 1). Само првом импресијом о облику и декорацији урни и увидом у прилично редуковани орнаментални садржај са неколико очуваних фрагмената могло се претпоставити да је реч о сепулкралним формама дубовачкожутобрдске групе. Међутим, у гробу 49 очувана су постоља и део гробних прилога добре фактуре и квалитетне

Сл. 1. Вађење урни из гроба бр. 29

Photo 1. Mise au jour des urnes de la tombe n°29

израде који се могу искористити за ближу културну и хронолошку квалификацију овог хоризонта сахрањивања (сл. 11, 1—2). Сахрањивање у урnama специфичног облика и декорације, као и груписање сепулкралних рецепијената основне су фунералне карактеристике дубовачкожутобрдске културне групе.³ Постављање урни на постоља, чин чији сакрални смисао није потпуно објашњен,⁴ није карактеристично за цели ареал који покрива ова култура. Ова појава је константована само у нашем делу Подунавља, и то, махом, у западним деловима овог културног комплекса.⁵ Да ли је ова чињеница последица хронолошког положаја ове појаве у еволуцији ове културе? Дубовачкожутобрдска култура није хронолошки рашчлањена и не могу се пратити правци и степени трансформација.⁶ Међутим чини се да треба значајније искористити иницијативу Н. Тасића да употреба постоља за урне обележава млађу фазу ове културе.⁷ Посредно, у овом смислу може се искористити и суд са две дршке из гроба 49 који је сличан пехарима регистрованим на некрополама каснобронзанодопске групе Белегиш—Иланца,⁸ као и простору западносрпске варијанте ватинске групе чији је хронолошки положај сличан.⁹

Декорација постоља из Дубравице слична је општем стилу дубовачкожутобрдске групе, али показује и извесне специфичности у односу на украшавање ових објеката са других локалитета, посебно епонимног Дубовца. Међутим, мотив у централној зони није исти. Дубовачки примерци имају линеарни геометријски ор-

¹ Ђ. МаноЗиси, Р. Марић, М. Гарашанин, *Ископавања на Орашју*, претходни извештај о радовима у 1947. години, *Старинар* н.с. I, Београд 1950, 143—167; Р. Марић, *Ископавања на Орашју*, претходни извештај о радовима у 1948/49. години, *Старинар* н.с. II, Београд 1951, 113—138.

² М. Цуњак, *Заштитна археолошка истраживања у 1989. години*, *Гласник ДКС* 14, Београд 1990, 73—75; исти, *Заштитна археолошка истраживања у Маргуму у 1990. години*, *Гласник ДКС* 15, Београд 1991, 39—41.

³ М. Garašanin, *Dubovačkožutobrdska grupa*, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* IV, Sarajevo 1983, 5"25—6.

⁴ Занимљиво тумачење о овим објектима дао је Д. Јацановић, *Прилог тумачењу религијскокултних појава у дубовачкожутобрдској култури*, *Гласник САД* 4, Београд 1987, 124129.

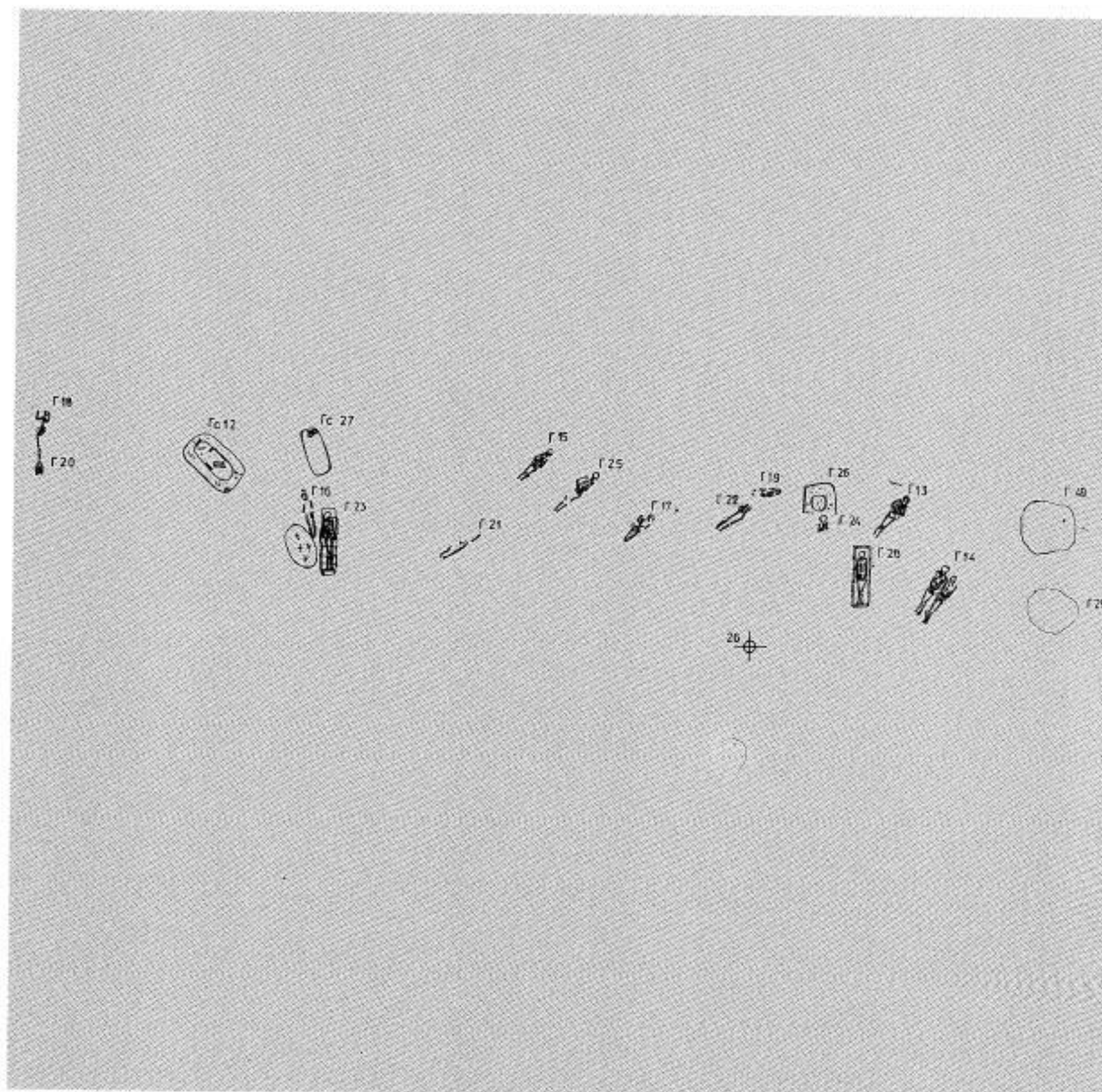
⁵ Овакви објекти недостају на некрополи у Крни; упоредити V. Dumitrescu, *Necropola de incineratie din epoca bronzului de la Cîrna*, Bucuresti 1961.

⁶ Занимљиве могућности у овом смислу понудила је З. Летица, *Праисторијска некропола „Песак“ код Корбова*, *Старинар* XXIV—XXV, 1973—74, Београд 1975, 170—174.

⁷ N. Tasić, *Bronzano doba — Dubovačka grupa inkrustovane keramike*, *Praistorija Vojvodine*, Novi Sad 1974, 229.

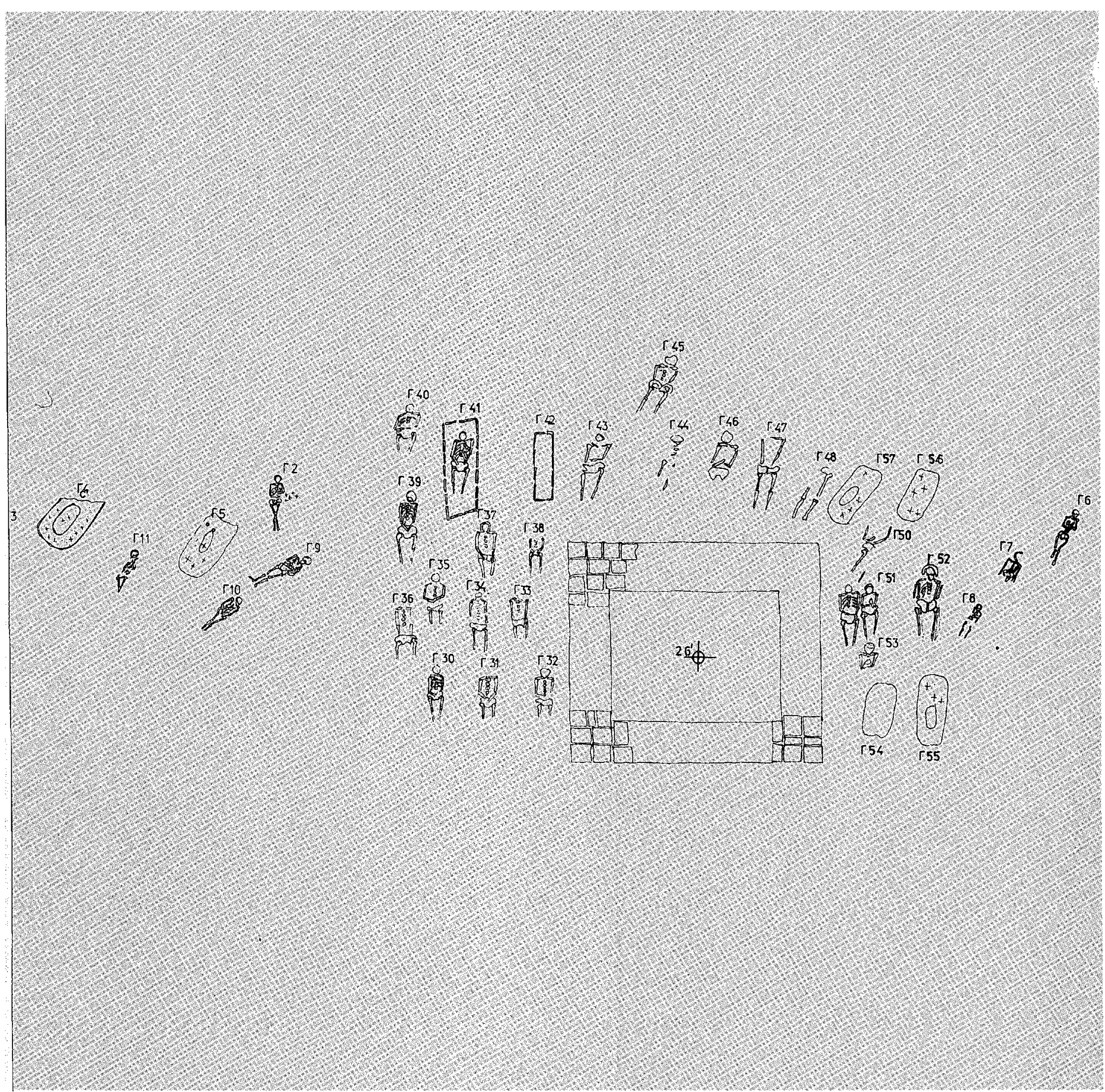
⁸ М. Garašanin, *op. cit.*, 528; овакви судови срећу се на некрополи са Карабурме, посебно у I и II фази — J. Todorović, *Karaburma — Praistorijska nekropola II*, *Diss. et Mon.* XIX, Beograd 1977, гробови 266, 279, 305.

⁹ М. Гарашанин, *Праисторија Србије I*, Београд 1973, 373—4, Т.67, 2.

Слика 1 Ситуациони план гробова

Dessin 1. Emplacement des tombes

намент, док се на постољима из Дубравице појављују повезани деривати спирала, гирланде и концентрични кругови спојени тангентима.

Гробови овог хоризонта сахрањивања у Дубравици повезују се са насељем дубовачкожутобрдске групе које је наговештено још истраживањима М. Васића,¹⁰ а његов положај и карактер станишта утврђени приликом истраживања античког Маргума.¹¹ Бројни материјал са насеља, а вероватно и из уништених гробова на овом локалитету, који се чува у Народном музеју у Пожаревцу, публикован је у ширем обиму,¹² што доприноси бољем познавању средњег и касног бронзаног доба у овом делу Подунавља.

Следећи хоризонт сахрањивања на овој некрополи обележавају гробови из античког периода у оквиру којих се може издвојити неколико различитих хронолошких нивоа. Најстарији ниво античких гробова представља група од 12 гробова са кремираним покојницима. Сви припадају типу Мала Копашница—Сасе, и то варијанти II са етажном поделом сепулкралног простора 8 гробова (1a, 3, 4, 5, 12, 16a, 55, 57), док се 4 гроба према једноставном, нерашчлањеном облику гробне јаме могу определити у варијанту I поменутог типа (26, 27, 54, 56). Заједничке карактеристике ових варијаната гробова типа Мала Копашница—Сасе су: правоугаона форма гробне јаме, запеченост страна гробне јаме услед лустрације и пурификације гробног ареала, карактер и позиција гробних прилога, као и положај остатака спаљеног покојника у гробној јами. Гробови немају покривач од опека, а чињеница да су само неки од њих периферно оштећени касноантичким укопавањима указује на евентуални централни положај гробног обележја. Оријентација није константна; гробови имају различите оријентације у оквиру којих доминира генерална ординација 3—И. Керамички гробни прилози (крчази, шоље, пехари, лампе) нису били у додиру са ватром и лоцирани су у угловима гробне јаме. Ова ситуација је потврђена и многобројним примерима на некрополама овог типа (Сасе,¹³ Виминацијум,¹⁴ Сингидунум¹⁵ итд.), што указује на то да су прилози овог карактера постављани у гроб после похрањивања остатака спаљеног покојника, у оквиру фунералног култа. Прилози од метала (нож, новац) горели су; налазе се у средишњем делу гробног простора и вероватно су са остацима са ломаче пренети у гробну јаму. Није уочена сепарација остатака спаљеног покојника од конструкције ломаче. Остаци кремираног покојника и ломаче измешани, расути су, без рецепијената, у средишњем делу гробне јаме или у доњем етажу и на тај начин је постигнута сакрална диференцијација гробног простора на део гроба са остацима са ломаче — гроб у ужем смислу — и простор за гробне прилоге који је имао мањи сакрални интензитет.

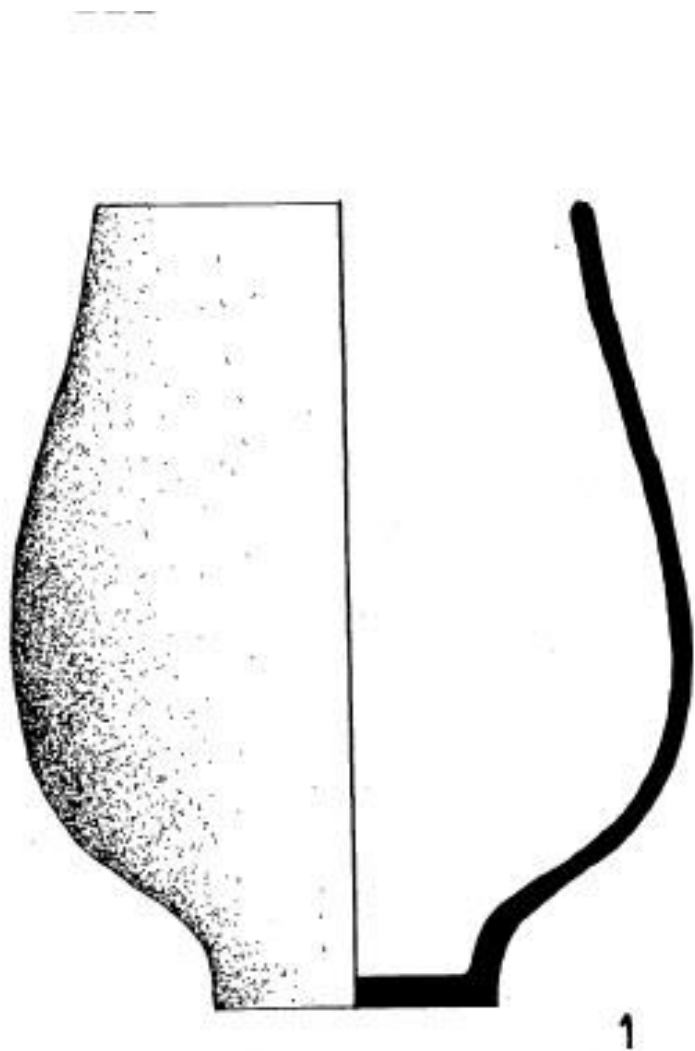
Све ове фунералне карактеристике су општег карактера и срећу се код гробова типа Мала Копашница — Сасе који су веома заступљени на некрополама централног Балкана и нашем делу Подунавља.¹⁶ Чак је и унутрашњи квантитативни однос између гробова варијаната I и II сличан ономе који је утврђен на осталим некрополама овог типа. Извесне специфичности гробова овог типа у Дубравици, уколико је таква анализа уопште сврсисходна, огледају се у чињеници да ни један гроб није прекривен опекама, да су гробне јаме

прилично уједначених димензија и да су нешто мање од највећих примерака из Виминацијума, као и да је гробни инвентар редукован у односу на аналогije са синхроних некропола овог карактера. Да ли је ова потоња карактеристика последица пауперизације, социјалног положаја сахрањене популације, хронолошке позиције ових гробова или доследно спроведене идејне концепције о скромности на овом плану?¹⁷

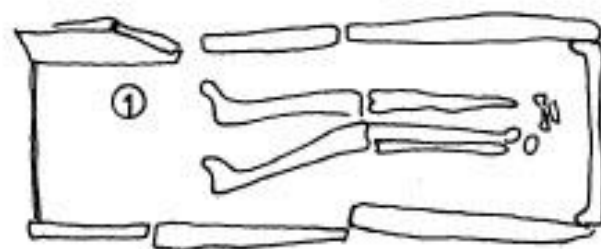
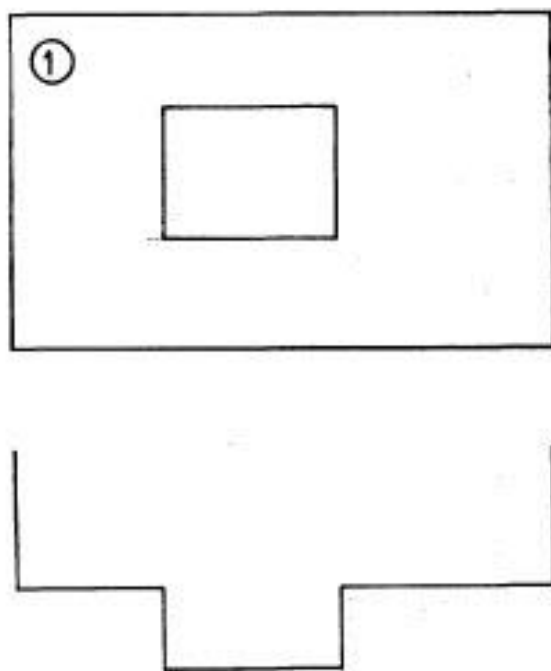
Међутим, сви основни елементи сепулкралне структуре идентични су осталим гробовима типа Мала Копашница—Сасе и може се закључивати о манифестацијама истог сакралног принципа и вероватно истој, претпостављамо аутохтоној, популацији која је сахрањивана у овим гробним формама. Овај ниво сакралне идентификације, посредно, указује и на хронолошки оквир гробова са овог дела некрополе античког Маргума. Генерална хронолошка атрибуција ових гробова од краја I до прве половине III века може се аплицирати и на овом примеру. Ближе хронолошко опредељење може се извести анализом гробног инвентара. У гробовима 4, 12 и 26 нађен је новац Хадријана, Антонина Пија, Фаустине, Марка Аурелија и Комода. Ову неоспорну хронолошку индицију подржавају и хронолошке вредности гробних прилога уз могућност да се преко њих могу померити хронолошке границе овог нивоа сахрањивања на овој некрополи.

Пехари су пронађени у гробовима 1a и 16a (сл. 2). Пехар из гроба 1a не само да је усамљен налаз на овој некрополи већ је редак и на великој некрополи „Више гробаља“ у Виминацијуму која је синхрона овом нивоу гробова из Маргума са сличним манифестацијама у погледу гробних форми и инвентара. Типолошку сличност показује пехар из гроба G—261 који се према стратиграфском положају може датовати у крај I или прву половину II века.¹⁸ Ближа аналогија, а чини се и хронолошки прихватљивија, јесу пехари сврстани у тип 7 по класификацији Г. Попилијана.¹⁹ Од неколико оваквих примерака регистрованих у Олтенији, два потичу из затворених целина: бр. 739 из Ромуле нађен је у гробу 132 и може се датовати у другу половину II века, а примерак бр. 737 из Вртопа нађен је у оквиру сребрног трезора датованог новцем Гордијана III. Пехар из гроба 16a може се идентификовати са примерцима сврстаним у варијанту b типа 3 по подели Г. Попилијана који се, посредно преко сличних шоља са једном дршком, датују око средине II века.²⁰ На некрополи „Више гробаља“ овакви пехари налажени су у гробовима са кремацијом и инхумацијом који припадају периоду друге и треће четвртине II века, а тако се датују и шоље са једном дршком истог типолошког израза (углавном налази са новцем Хадријана, Антонина Пија и Фаустине I).

Шоља са једном дршком део је инвентара гроба 3 (сл. 4). Посуде овог облика са ненаглашеним дном, сферичним рецепијентом и косим ободом често се налазе у гробовима некрополе „Више гробаља“ где су датоване, углавном, у другу и трећу четвртину II века. Овај облик, распрострањен у Олтенији, може се определити у тип 1 по класификацији Г. Попилијана који се, према затвореним налазима из Ромуле, датује у другу половину II и почетак III века.²¹ Шоље са једном дршком оваквог облика О. Брукнер сврстава у тип 1 и датује у II век,²² а слична хронологија ове форме пред-

Сл. 2. Пехар из гроба бр. 1а
Photo 2. Coupe de la tombe 1 bis

Сл. 3. Бронзана анка из гроба бр. 1
Photo. 3. Anneau de bronze de la tombe n°1

ложена је и за Понтес (тип IV/1)²³ и Дијану (тип VIII/1).²⁴

Крчази су најчешћи налаз у гробовима са спаљеним покојницима на овом делу некрополе античког Маргума. Најбројнији су крчази са једном дршком чије су

¹⁰ М. Васић, *Жуто Брдо*, Старице н.р. V, 1910, Београд 1912, 3.

¹¹ М. Garašanin, *Praistorija jugoslavenskih zemalja* IV, 524—5.

¹² Д. Јацановић—А. Ђорђевић, *Вишеслојно праисторијско налазиште „Орашје“ у Дубравици*, *Viminacium* 4—5, 1989/90, Пожаревац 1990, 21—24.

¹³ D. Srećević—M. Baum, *Članci i građa* III, 1959, 23—54; IV, 1960, 3—31; VI, 1965, 7—49.

¹⁴ Љ. Зотовић—Ч. Јордовић, *Некропола „Више гробаља“, Viminacium 1*, Београд (у даљем тексту Више гробаља).

¹⁵ Z. Simić, *Beograd, antička nekropola*, AP 29, 1988, Ljubljana 1990, 123—8.

¹⁶ Упоредити А. Јовановић, *Римске некрополе на територији Југославије*. Београд 1894, 100—111 са наведеном литературом.

¹⁷ О ставу античких писаца према постављању богатих прилога у гробове и критици оваквог понашања, посебно код Панинијана и Тертулијана, видети код А. Van Doorselaer, *Les nécropoles d'époque romaine en Gaule Septentrionale*, Diss. arch. Gand. X, Brugg 1966, 140—142.

¹⁸ Више гробаља, 72.

¹⁹ Ch. Popilian, *Ceramica romana din Oltenia*, Craiova 1976, 112.

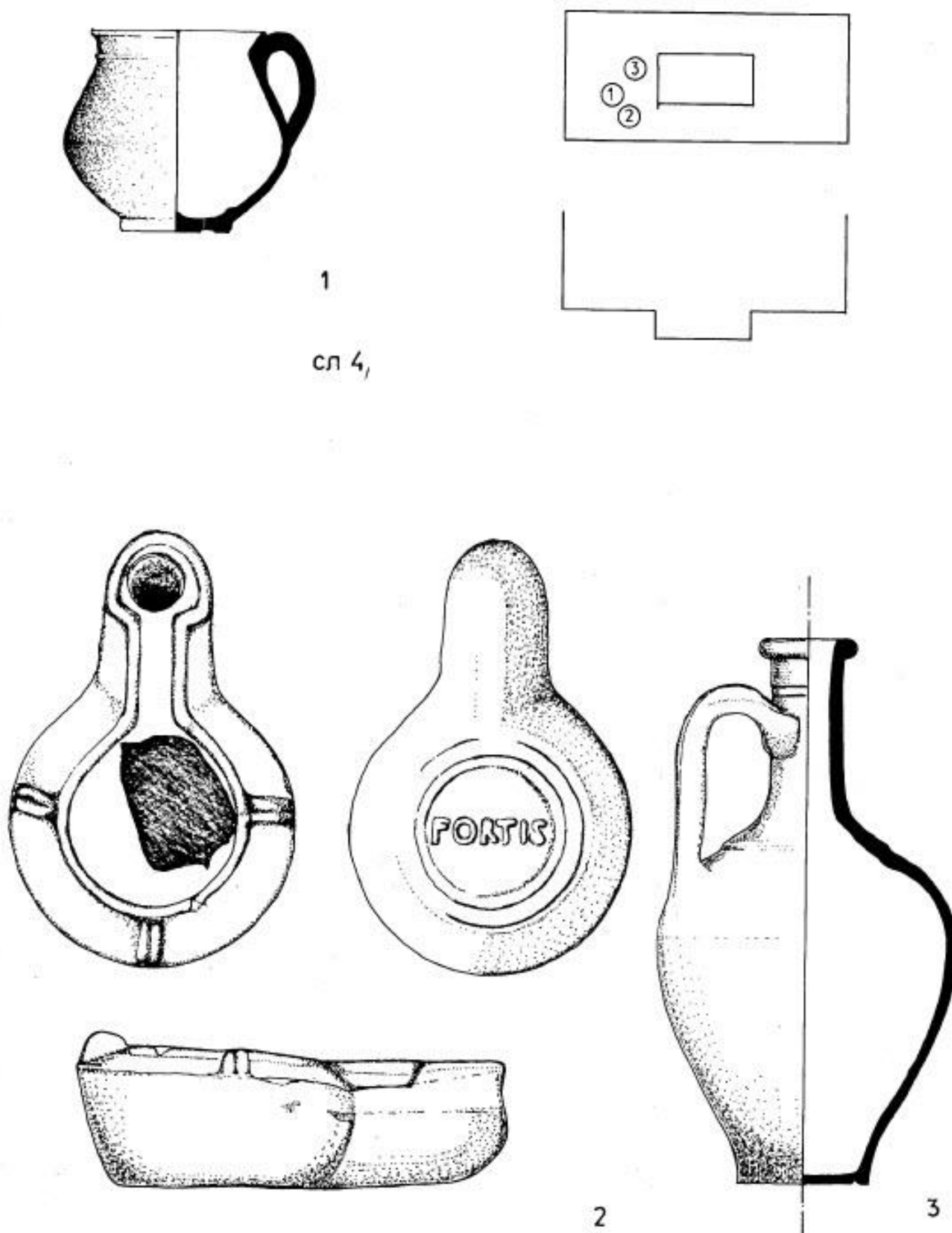
²⁰ *Ibid.*, 110—111.

²¹ *Ibid.*, 104—105.

²² O. Brukner, *Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije*, Diss. et Mon. XXIV, Beograd 1981, 100.

²³ М. Гарашанин, М.Р. Васић, Г. Марјановић—Вујовић, *Трајанов мост — Castrum Pontes*, Ђердапске свеске II. Београд 1984, 37.

²⁴ N. Jevremović, *La Ceramique des remparts sud et ouest decouverte sur le site Diana—Karataš*, Ђердапске свеске IV, Београд 1987, 55.

Сл. 4. Налази из гроба бр. 3

Photo 4. Objets mis au jour dans la tombe n°3

основне одлике: широка наглашена стопа, овоидни реципијент са профилисаним раменом и кратак уски врат који се завршава заобљеним ободом. Овакви крчази откривени су у гробовима 12, 27, 55, 57 и вероватно 54 (сл. 9, 10). По подели Г. Попилијана могу се класификовати у тип 5 који је распрострањен у Олтенији.²⁵ Један примерак из Сучидаве датован је новцем Фаустине I. Сличног хронолошког опредељења су и аналогни примерци из Доње Мезије: примерак из Ескуса²⁶ датован је новцем Хадријана, а примерци из Сомовита²⁷ и Вардима²⁸ новцем Фаустине II. На некрополи „Више гробаља“ крчази овог облика налажени су у гробовима који припадају другој и трећој трећини II века. У II век датује се и облик крчага опредељен као тип 16 по подели О. Брукнер²⁹ који је блиска аналогија примерцима са некрополе у Маргуму. Овакав крчаг из гроба 4 у Дробети³⁰ датован је новцем Александра Севера, што указује на то да је њихову појаву реално очекивати у првој половини III века. Овако изведену хронологију ових крчага од око средине II до првих деценија III века потврђују и налази новца Антонина Пија, Фаустине, Марка Аурелија и Комода у гробу бр. 12 у Дубравици.

Посредно, ови крчази могу указати и на датовање крчага из гроба 27, јер су нађени у оквиру исте гробне целине. Два крчага из овог гроба имају широка цилиндрична задебљања на врху обода. Овакви крчази су релативно ретки у оквиру синхроних некропола које користимо за фундус аналогија. Блиску форму имају примерци сврстани у варијанту а типа 2 по подели Г. Попилијана, који су датовани око средине и у другу половину II века,³¹ а овако се опредељују и сличне форме са некрополе „Више гробаља“. Индиректно, налаз два крчага овог типа у гробу 27 заједно са крчагом чија је хронологија претходно разматрана, такође, сугерише овакво датовање.

Крчаг из гроба 3 има дугачак врат и по овом детаљу разликује се од типолошки сродних форми (сл. 4/3). У бројном материјалу са некрополе „Више гробаља“ не-

²⁵ Gh. Popilian, *op. cit.*, 98.

²⁶ Т. Ковачева, *Новооткривени гробови ош Ескус*, Археологија 1968/4, 67—69.

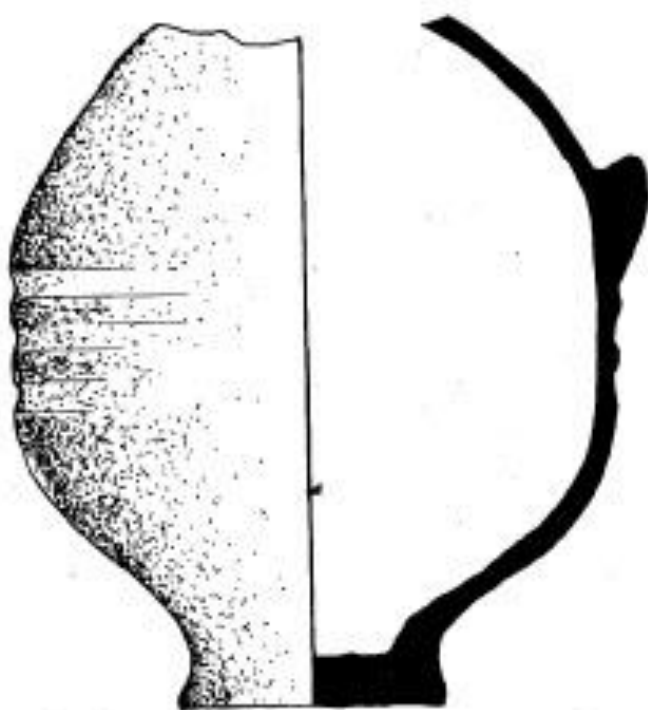
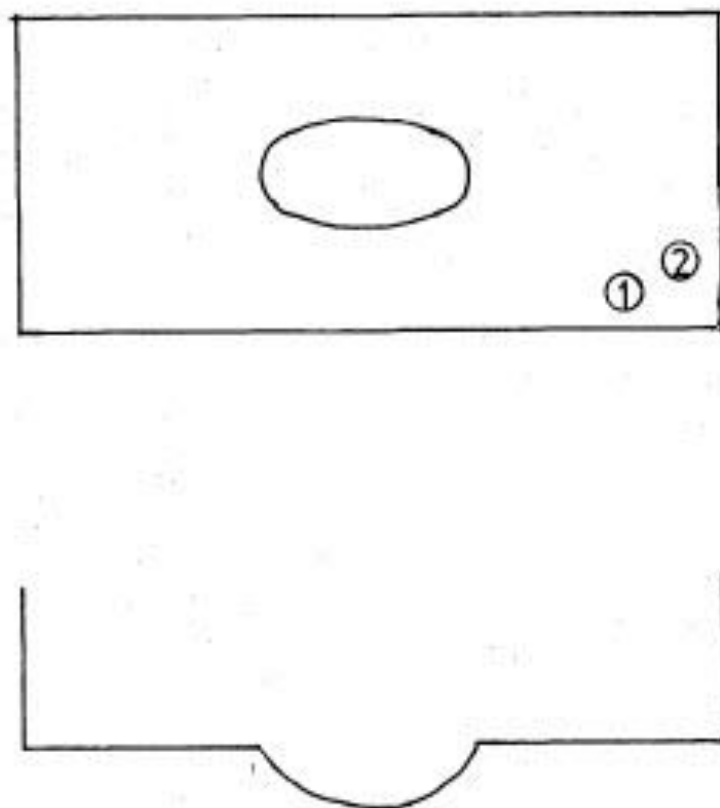
²⁷ Т. Ковачева, *Остатки ош римската епоха краи с. Сомовит*, ИМСЗБ I, 1977, 252.

²⁸ В. Вълков, *Антички некрополи в Свиштовско*, Археологија 1965/1, 27—29.

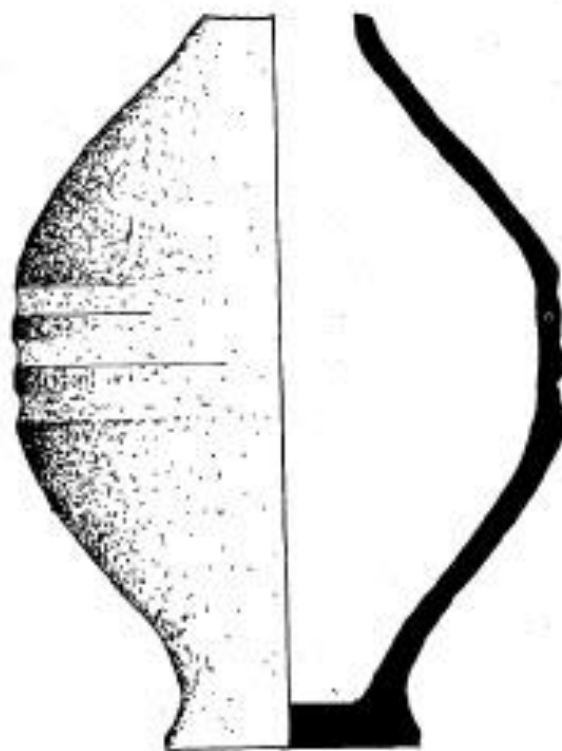
²⁹ О. Brukner, *op. cit.*, 114.

³⁰ D. Benea—C. Tatulea, *Morminte romane de la Drobeta, Apulum XIII*, 1987, 670.

³¹ Gh. Popilian, *op. cit.*, 96—97.

1

2

Сл. 5. Крчази из гроба бр. 5

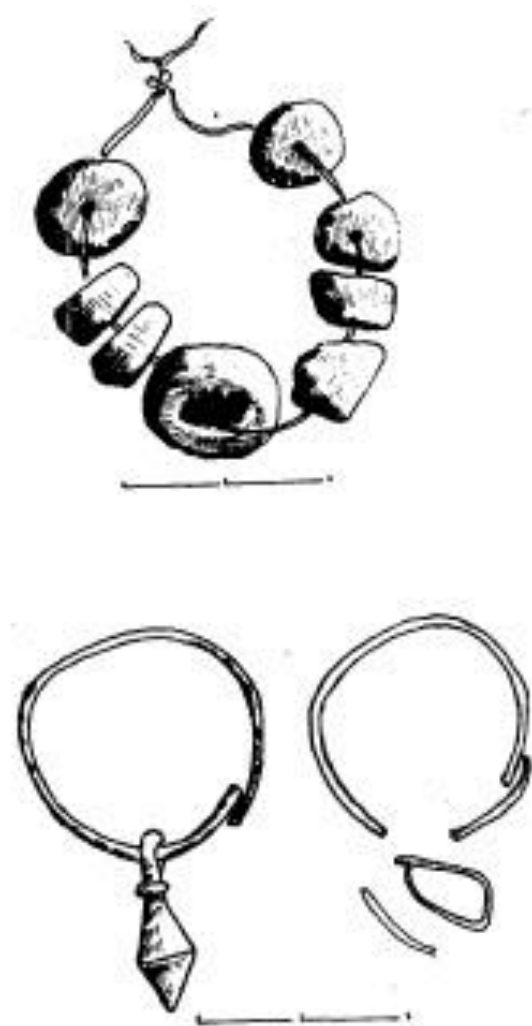
Photo 5. Cruches de la tombe n°5

достају директне аналогije. Посредна типолошка веза може се успоставити са крчагом из гроба G74 датованим новцем Трајана.³² Такође, на овакво датовање нашег примерка могла би указивати и извесна генетска веза са крчазима дугог врата који су садржај италског импорта у Панонији са краја I века (тип 9 по подели О. Брукнер).³³

Два крчага из гроба 5 сличног су облика и по извесним детаљима разликују се од осталог керамичког репертоара са ове некрополе (сл. 5, 1—2). Наиме, средишњи део трбуха ових судова је раван а не сферичан као код осталих крчага са ове некрополе. Крчази оваквог облика ретки су и на некрополи „Више гробаља“, а у Олтенији нису евидентирани. Сличну тектонику форме налазимо код крчага 3 и 6 из гроба G138 који је датован у другу половину I или прву половину II века.³⁴ Ова форма вероватно је деривирала из облика крчага сврстаних у тип 3 по класификацији О. Брукнер, који представљају италски импорт из друге половине I века,³⁵ а у овом погледу занимљива је и формална сличност са крчазима квалитетне фактуре из I века.³⁶ Чини се да је ово најстарија керамичка форма у гробовима овог нивоа сахрањивања на истраженом делу некрополе Маргума која се може датовати на прелазу из I у II век.

У гробу 56 пронађен је крчаг са две дршке и биконичним реципијентом (сл. 12). Сличан је крчазима сврстаним у тип 6 по подели Г. Попилијана који се датују у другу половину II и прву половину III века.³⁷ Занимљив је недостатак директних аналогija у фонду материјала са виминацијске некрополе „Више гробаља“. Извесну типолошку повезаност показује примерак из гроба G267 датован у II век.³⁸ У овом контексту треба поменути блискост са једноручним крчазима који имају биконични реципијент. Овакви, додуше ретки, примерци са некрополе „Више гробаља“ датовани су око средине II века (нпр. крчаг 2 из гроба G252 са новцем Антонина Пија). Иначе, директне аналогije нашем примерку познате су из Доње Мезије. У једном гробу са инхумацијом из Царевца у близини Нове нађена су три оваква суда. Гроб је датован у II или почетак III века.³⁹ У недостатку ближих хронолошких одредница, примерак из Маргума можемо датовати у II век.

Лампе су нађене у гробовима 3 и 27 (сл. 4/2; 10/4). Примерак из гроба 3 припада серији „лампи са жигом“ које су веома бројне и преко локалних реплика продужавају свој век.⁴⁰ Стога се датују у веома широком хронолошком оквиру од краја I до позног III века и нису хронолошки индикативне. На бази нашег примерка налази се печат FORTIS који је најбројнији и на хронолошки и географски блиској некрополи „Више гробаља“ у Виминацијуму. Примерак из гроба 27 је локална реплика лампи са кружним завршетком кљуна без волуте које припадају добропознатој форми обележеној као Loeschke тип VIII; D. Ivanyi тип VII; Broeneer тип XXV; тип VIIA према Depeauve, VII по Napoune итд.⁴¹ Овакве лампе су нарочито честе у другој половини I века, али се локалне реплике могу срести у II веку, и то са таквом бројношћу да доводе у питање тако ниско датовање узора. То потврђују и налази из гробних целина на некрополи „Више гробаља“. Тако је блиска аналогija из гроба G1266 датована новцем Марка Аурелија, а из гроба G1227 у период после Ан-

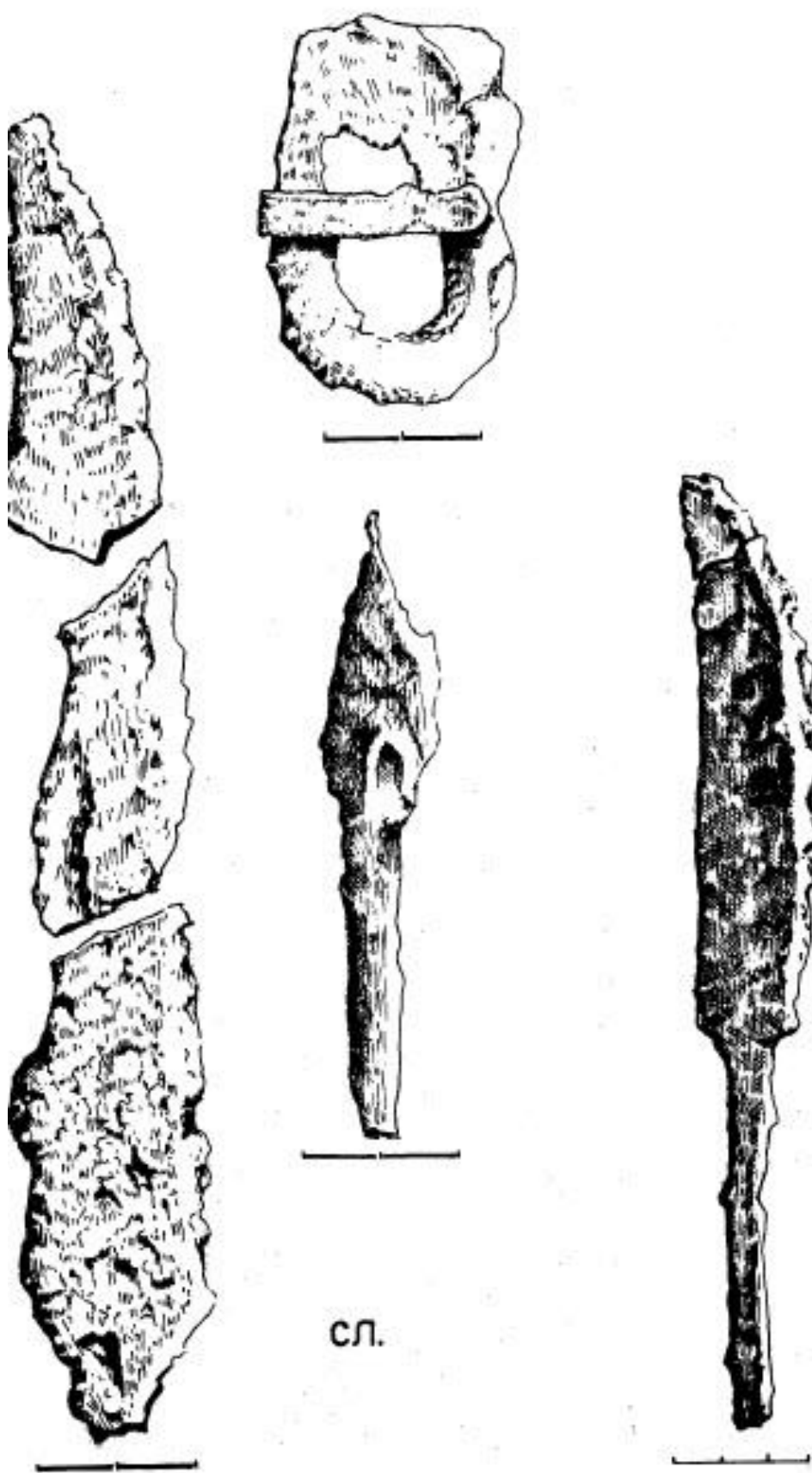
Сл. 6. Налази из гроба бр. 6

Photo 6. Objets mis au jour dans la tombe n°6

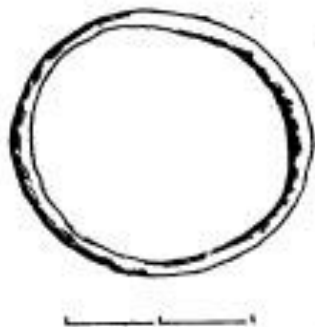
гонина Пија на основу стратиграфске ситуације. Примерак из гроба 27 са некрополе у Маргуму могао би се датовати у период око средине II века или нешто касније.

У гробу 12 откривен је гвоздени бојни нож са корицама и алком за причвршћивања на појас (сл. 9/2). Налази оружја нису карактеристика гробова типа Мала Копашница—Сасе. Напротив, оружја, по правилу, нема у оваквим гробовима. Међутим, ножеви, чак и они које по облику, величини и положају на војничком појасу можемо сматрати бојним, срећу се у мушким и женским гробовима овог типа. На некрополи „Више гробаља“ овај елеменат гробног инвентара потврђен је у неколико примера: у гробу G158 нож и део појаса нађени су са новцем II века; у гробу G168 са материјалом из прве половине II века; у гробу G191 са паром златних наушница сличног хронолошког опредељења, а у гробу G137 са делом појаса и новцем Хадријана. Примерак из Маргума нађен је у гробу са новцима Антонина Пија, Фаустине, Марка Аурелија и Комода и надовезује се на хронологију евидентираних налаза ове врсте са некрополе „Више гробаља“.

Претходна анализа гробних прилога указује на значајну хронолошку хомогеност материјала који представља инвентар у гробовима са спаљеним покојницима овог дела некрополе у Маргуму. Ови гробови се могу углавном, датовати у прву и другу трећину II века. О њиховој хронолошкој блискости говори и чињеница да се гробови из овог периода међусобно не оштећују, што претпоставља постојање неког гробног обележја или живе традиције и сећања о положају гробова. Узимајући у обзир шире историјске оквири, ову некрополу можемо поставити у период омеђен дачким

Сл. 7. Налази из гроба бр. 7
Photo 7. Objets mis au jour dans la tombe n°7

Сл. 8. Бронзана алка из гроба бр. 8
Photo 8. Anneau de bronze de la tombe n°8

и сарматским ратовима, односно моментима који су веома значајни за развој овог града.⁴² Малобројност ових гробова и њихова мала густина указују на екстензивност сахрањивања на овом простору. То би могло значити да је посреди периферија неке веће некрополе, можда југоисточне организоване уз саобраћајницу према Виминацијуму, или нека мања некропола настала по неком индигеном принципу (етничком, родовском или другом) на шта би указивала хомогеност гробних облика.

После овог периода долази до прекида сахрањивања на овом простору. Разлози за ово могу бити бројни: ширење или сужавање некрополе, депопулација овог региона као последица маркоманских и сарматских ратова, као и велика епидемија куге из тог периода итд. Овај простор се поново користи за спорадична сахрањивања у периоду око средине III века. Овом нивоу сахрањивања припадају двојни гроб 14 и гроб 18. Грбови су са инхумираним покојницима, слободно укупани и без елемената гробне архитектуре. Оријентисани су у правцу ЗИ. У гробу 14 код карлице једног од скелета наћен је новац Филипа I из локалног виминацијског ковања, а у гробу 18, који је делимично оштећен, део суда и новац Аурелијана. Очувани део суда не пружа довољно елемената за његову типолошку реконструкцију. Може се помишљати да припада тиггу 13 по класификацији О. Брукнер који се датује у период IIIпочетак IV века.⁴³

Малобројност гробова из овог периода откривених на територији Горње Мезије не допушта закључивања о њиховој сепулкралној конституцији; нуди само наговештаје. Неколико гробова из овог периода на некрополама Сингидунума⁴⁴ карактерише сахрањивање инхумацијом, редуковани гробни инвентар, разноликост гробних форми и оријентација са напоменом да су чешћи слободно укупани грбови са ординацијом ЗИ. На локалитету „Више бурдеља“ регистрована је мања некропола античког Виминацијума из овог периода.⁴⁵

³² Више гробаља, 61.

³³ O. Brukner, *op. cit.*, 113.

³⁴ Више гробаља, 93

³⁵ O. Brukner, *op. cit.*, 112.

³⁶ Lj. Plesničar-Gec, *Keramika emonskih nekropol*, Diss. et, Mon. XX, Ljubljana 1977, 31—32.

³⁷ Gh. Popilian, *op. cit.*, 103—104.

³⁸ Више гробаља, 72.

³⁹ B. В-Блов, *op. cit.*, 31—34.

⁴⁰ D. Alicu, E. Nemes, *Roman Lamps from Sarmizegetusa*, BAR Supl. Ser. 18, Oxford 1977, 28—32.

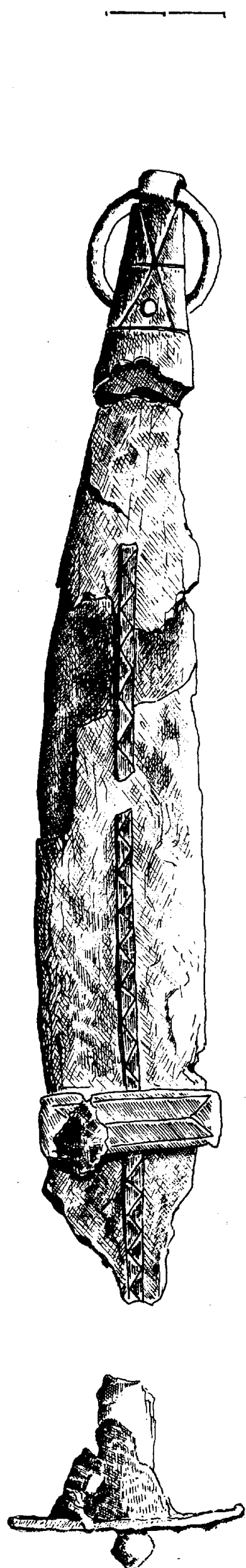
⁴¹ S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonisa*, Zurich 1919; D. Ivăny, *Die pannonischen Lampen*, Diss. Pann. ser. 2, no. 2, Budapest 1935; O. Broneer, *Terracotta Lamps*, Corinth, vol. IV/2, Cambridge—Massachusetts 1930; J. Deneauve, *Lampes de Carthage*, Paris 1968; R. Hanoune, *Lampes de Gravisca*, Mélanges d'archéologie et d'histoire, 82, Paris 1970.

⁴² M. Mirković, *Viminacium et Margum, Inscriptions de la Mésie Supérieure*, II, Beograd 1986, 209—10; ista, *Rimski gradovi na Dunavu u Gornjoj Meziji*, Diss, VI, Beograd 1966, 53—54.

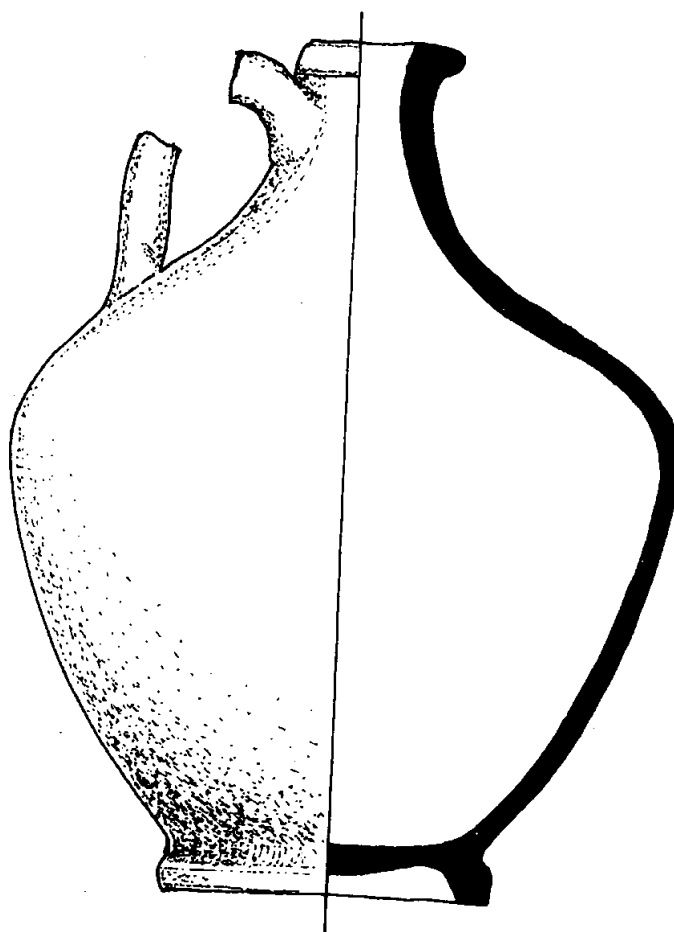
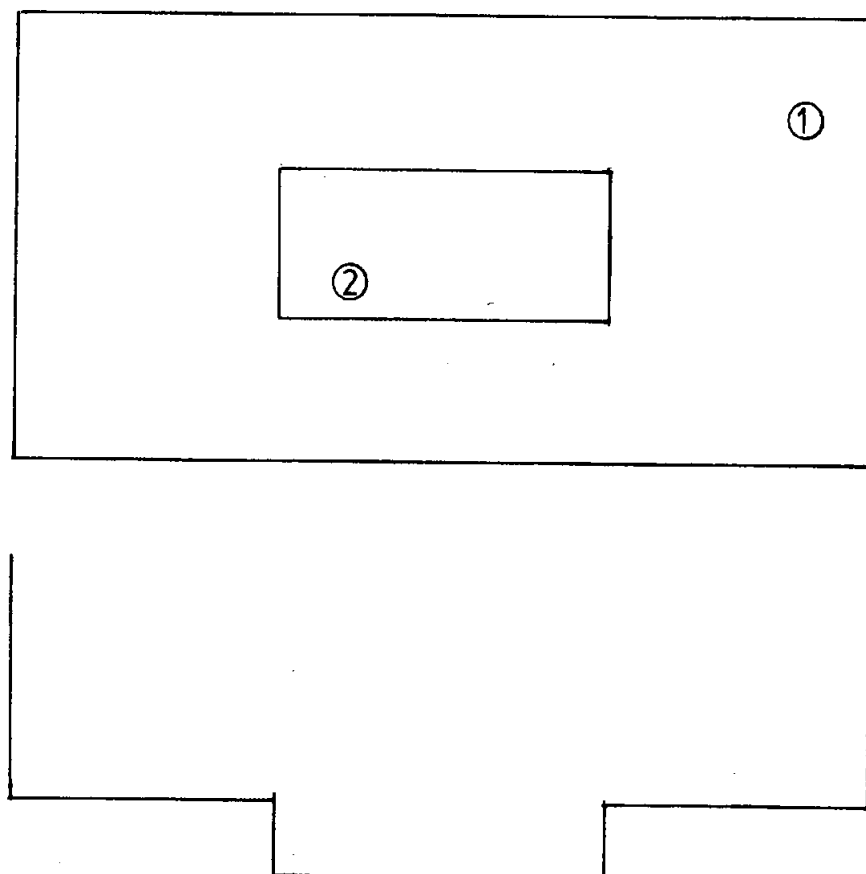
⁴³ O. Brukner, *op. cit.*, 102—103.

⁴⁴ J. Тодоровић, В. Кондић, М. Бирташевић, *Археолошка налазишта у Београду и околини*, Годишњак МГБ III, Београд 1956, 78—79; Д. Гарашанин, *Рађ Музеја града Београда на археологији*, Музеји 1, Београд 1948, 122—27; Z. Simić, AP 29, 1988, Ljubljana 1990, 125-127.

⁴⁵ M. Jeremić, *Viminacium—Kostolac, arhitektura na lokalitetu „Više burdelja”*, AP 19, 1977, Beograd 1978, 55—60.

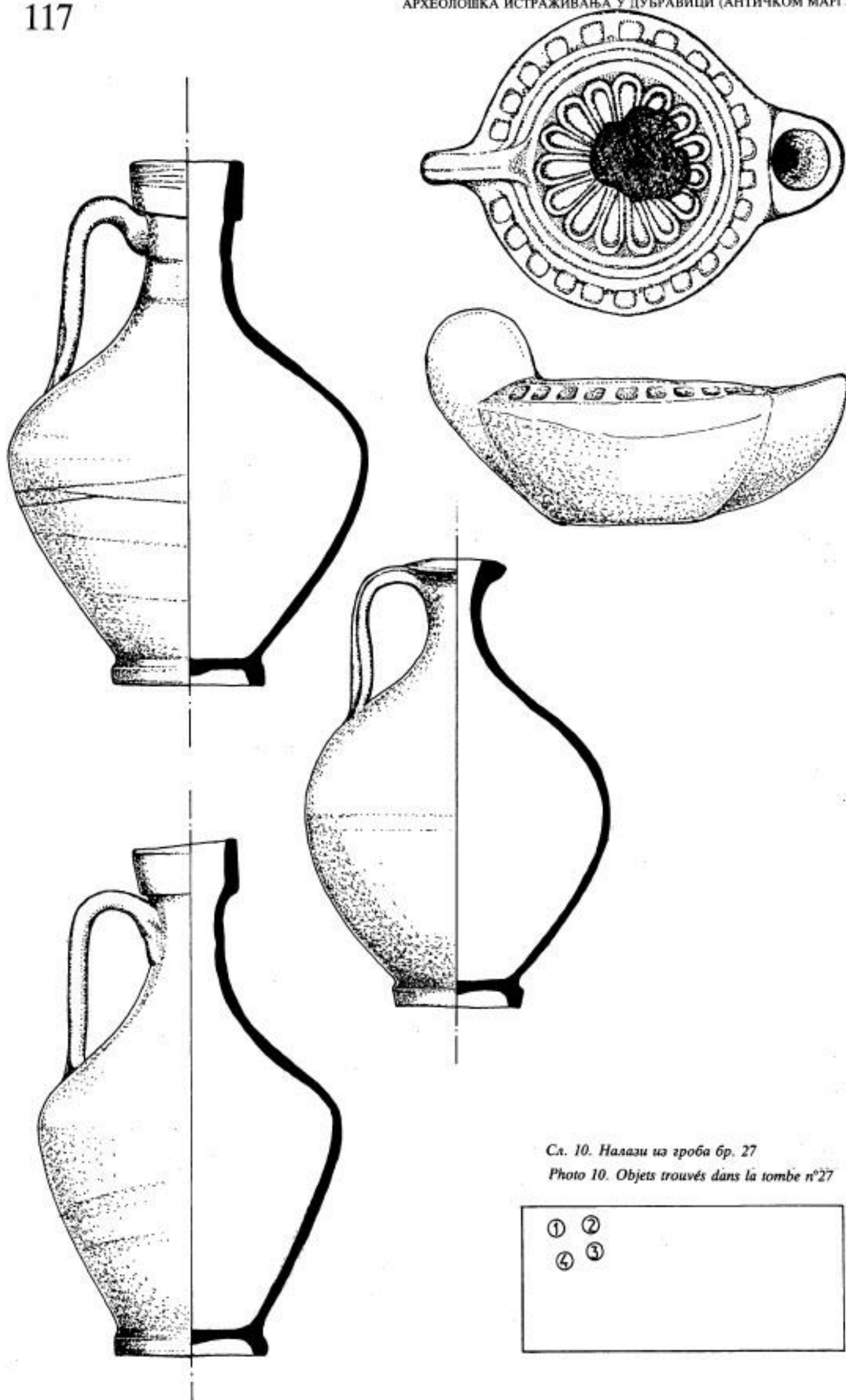

2

Сл. 9. Крчаг и нож из гроба бр. 12
Photo 9. Cruche et couteau de la tombe n°12

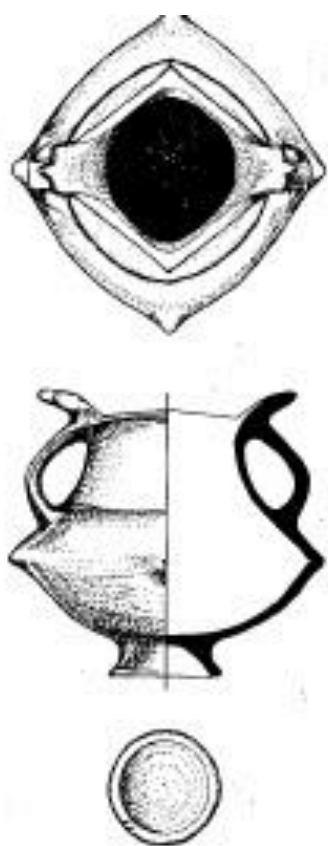
1

Сл. 10. Напази из гроба бр. 27

Photo 10. Objets trouvés dans la tombe n°27

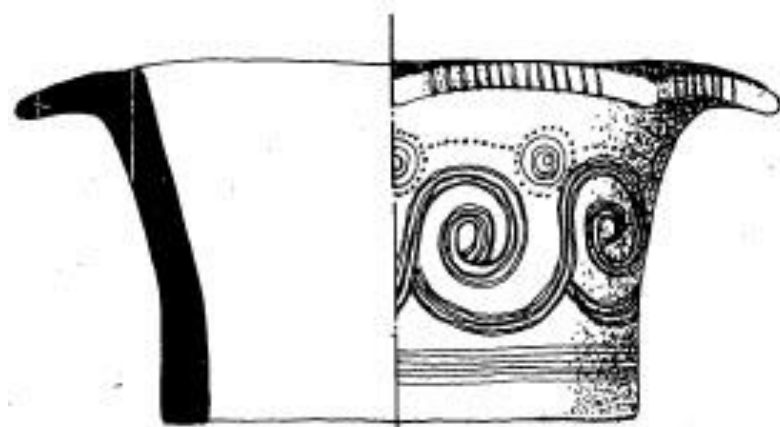
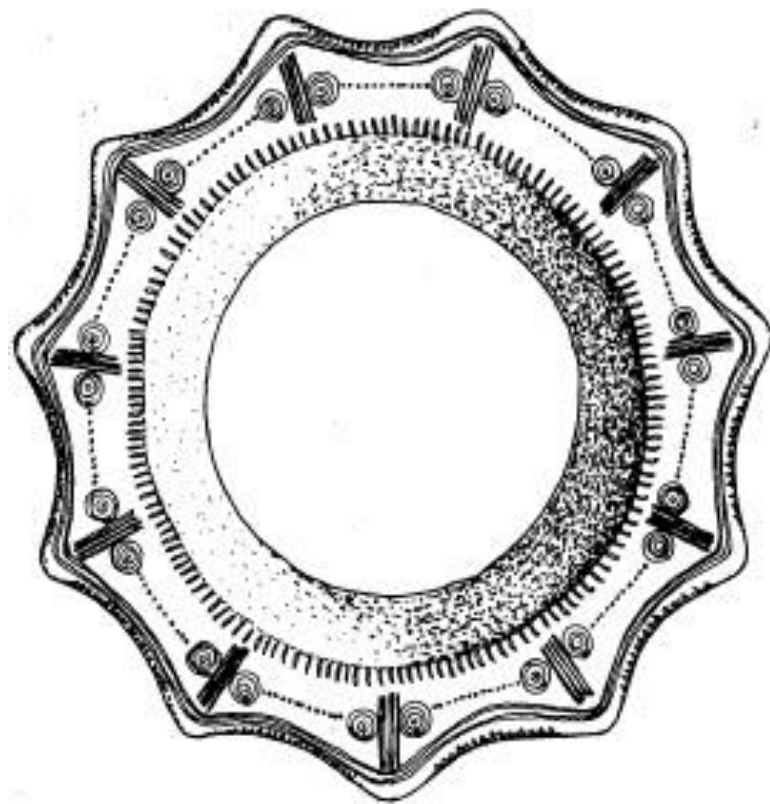
①	②
④	③

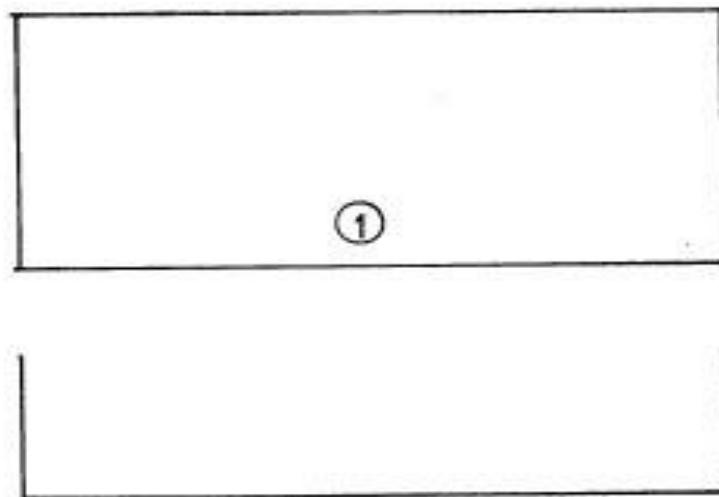
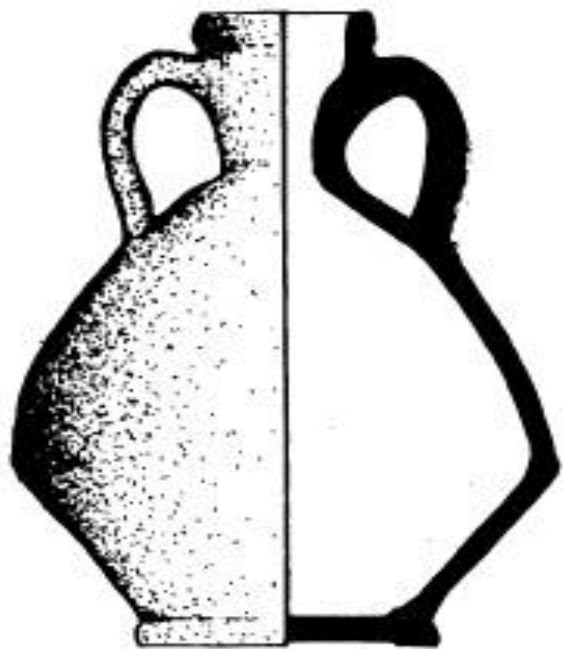
Сл. 11. 1—2 биконични суд и његово основице за урну из гроба бр. 49
Photo 11. Récipient biconique et socle pour l'urne de la tombe n°49

Ови гробови имају гробну архитектуру, различите су оријентације и садрже веома скроман гробни инвентар. Посебно је занимљива мала некропола из Забрђа код Петровца⁴⁶ која је у хронолошком погледу најближа гробовима овог нивоа сахрањивања из Дубравице. Откривена су 4 слободно укопана гроба са инхумираним покојницима оријентисана у правцу ЗИ. У два гроба нађене су бронзане алке (сл. 3.8) а у једном новац Филипа I. У оквиру аналогија овог карактера поменимо и биритуалну некрополу на излазници за аутопут код Сремске Митровице која обухвата неколико десетина гробова од II до IV века.⁴⁷ Гробови са инхумацијом из периода око средине III века слободно су укопани, међу њима доминира оријентација ЗИ, а гробни инвентар је сведен на керамичке судове, новац и, ређе, накит. На некрополи „Више гробаља“ у Виминацијуму недостају гробови овог периода, заправо уочава се цензура јер овај део некрополе престаје да се користи у трећој деценији III века. Међутим, ипак се богати фонд ове некрополе може искористити и за разматрање проблема гробова из периода око средине и друге половине III века са некрополе Маргума. На некрополи „Више гробаља“ гробови са инхумацијом са краја II и из првих деценија III века углавном немају гробну архитектуру, карактер и положај гробних прилога је устаљен, а у хетерогеној оријентацији гробова преовлађују основне ординације СЈ и ЗИ. Овакав сакрални потенцијал могао би се у даљој еволуцији манифестовати у виду гробова какви су регистровани на откривеном делу некрополе Маргума.

Поменутом нивоу сахрањивања на овом делу некрополе Маргума може се, са извесним оградама, прикључити и гробница са осликаном декорацијом (сл. 13). Разлози за опрезност при овом повезивању су у чињеници да је ова гробница усамљена и лоцирана рко 50 m северозападно од осталих гробова и да је нешто млађа у хронолошком погледу. Она се може датовати у крај III или почетак IV века. То је засведена гробница квалитетно зидана целим опекама. Није констатован улаз на овом објекту; источни зид гробнице затворен је после примарне сахране, потом пробијен за секун-

дарно сахрањивање и поново зазидан. Гробница је пљачкана, а остаци два инхумирана покојника дислоцирани. Од, вероватно богатог, гробног инвентара преостала је само фрагментована коштана наруквица веома квалитетно израђена.⁴⁸ Унутрашњост гробнице је омалтерисана а на странама, са изузетком источне на којој је интервенисано приликом друге сахране, уочљива је сликана декорација која је боље очувана у доњим зонама гробнице. Декорација је линеарна и понавља се на свим зидовима. Површина зида подељена је на 4 дела. Подела је изведена са вертикално и хоризонтално постављеним широким црвеним апотемама које полазе из средишњег дела. У оквиру овако изведених поља уцртани су правоугаоници са зеленим тачкама које подражавају мермерну оплату. Панели са оваквом мермерном декорацијом јављају се на бројним касноантичким објектима репрезентативног карактера. Поменимо овакве детаље на царским термама у Тријеру,⁴⁹ сали колегијума у Остији,⁵⁰ базилици Јунија Баса,⁵¹ цркви Св. Констанције у Риму⁵² итд. Подражавање ове богате декорације може се посматрати у светлу оживљавања првог помпејанског, тзв. инкрустационог, стила који имитира мермерну оплату.⁵³ Ова јефтинија супституција мермерне декорације јавља се

Сл. 12. Крчаг са две грике из гроба бр. 56
Photo 12. Cruche à deux anses de la tombe n°56

у профаној и сакралној архитектури. Посебно је занимљива појава оваквих декоративних елемената у катакомбама⁵⁴ и ранохришћанским гробницама.⁵⁵ При оваквом сакралном контексту поставља се могућност да је окосница поделе зидних простора гробнице у Маргуму заправо крст и његово есхатолошко значење. Чињеница да овај основни симбол хришћанске сотириологије није јасније експлициран можда указује на време настанка ове гробнице. То би могао бити период великих прогона хришћана у време I тетрархије.

Следећи ниво сахрањивања у касноантичком периоду на овој некрополи представљају гробови бр. 1,23,28,41 и 42, а можда и серија слободно укопаних гробова без прилога, о чему ће бити више речи у завршном разматрању. Гробови бр. 1,23 и 28 начињени су у виду сандука од насатично постављених опека са поплочаним дном и равним кровом. Гробови 41 и 42 зидани су хоризонтално наслаганим опекама повезаним малтером и имају поплочани под и кров на две воде. Оба наведена гробна типа веома су честа на касноантичким некрополама где представљају водеће гробне форме.⁵⁶ Оријентација гробова је 3И. Гробови садрже инхумиране покојнике сахрањене у испруженом ставу са рукама прекрштеним у висини стомака. Гробни инвентар је веома сиромашан или га и нема. У гробу 1 нађена је алка за ремен, а у гробу 28 бронзани новац Валентинијана I. Гробови овог нивоа сахрањивања лоцирани су око меморије или мартријума квадратне основе чији је садржај девастиран. Објекти оваквог карактера и облика регистровани су на бројним касноантичким некрополама у Наису,⁵⁷ Виминацијуму,⁵⁸ Сирмијуму,⁵⁹ Аквинкуму,⁶⁰ Сопијани,⁶¹ Трицијани,⁶² Салони⁶³ итд. Ово је нека врста некрополе ad sanctos која се организује око неког значајног сакралног пункта, обично гроба мученика.⁶⁴

Касноантички гробови регистровани су и на другим просторима античког Маргума. Археолошким ископавањима 1947. године откривен је већи део терми које

⁴⁸ Коштане наруквице су чест прилог у касноантичким гробовима у Панонији. V. Lányi, *Die spätantiken Gräberfelder in Pannonien*, Acta Arch. Hung. 24, 1972, 53 издвојила је двадесетак типова овог накита, али су примерци углавном уског правоугаоног пресека. Коштане наруквице кружног пресека регистроване су на касноантичкој некрополи Калатиса (С. Preda, *Callatis, necropola romano-bizantina*, Bucuresti 1980, 52)

⁴⁹ D. Krencker, E. Kriiger, *Die Trierer Kaiserthemen I*, Augsburg, 311 и даље

⁵⁰ G. Becatti, *L'Edificio ostiense con opus sectile*, Rendiconti della Pontificia romana di archeologia, XLI, 1968-9, 205 и даље; исти, *Ostia VI*, T. 3, 4, 28, 29, 38—90.

⁵¹ G. Becatti, *Ostia VI*, T. 2, 3.

⁵² A. Stern, *Sainte Constance*, fig. 49, 50, 54.

⁵³ F. Wirth, *Römische Wandmalerei von Untergang Pompeis bis Ende des III Jahrhunderts*, Berlin 1934, 220—225, 305—312.

⁵⁴ M. Broda, *La pittura Romana*, Milano 1958, 136—139.

⁵⁵ Нпр. на гробници бр. 7 из Сердикe (Кр. Миятев, *Декоративна живопис на Софијски некропол*, Софија 1925, 55, сл. 20, 21, 23); занимљива је и слична декорација осликане гробнице из Аугуста Трајане која је била под тумулом (Д. Николов, *Археологички разкопки и истраживања в Сѣаро-загорски окръг*, Археология 1967/4, 34—35). О архитектури осликаних гробница из Бугарске, међу којима су примерци из Арчара и Хисара веома слични гробници из Маргума, видети Д. Овчаров, *Архитектура и декорација на сѣарохристѣанскиѣ гробници в нашиѣ зѣми*, Археология 1977/4, 20—29.

⁵⁶ То је тип II по класификацији М. Васића (*Неколике гробне конструкције из Виминацијума*, Старица 1907, 23 и даље); тип IV/1 утврђен на некрополи у Јагодин мали у Нишу (Лј. Zotović, *Izveštaj sa iskopavanja kasnoantičke nekropole u Nišu*, Limes u Jugoslaviji I, Beograd 1961, 172)

⁵⁷ А. Оршић-Славетић, *Археолошка истраживања у Нишу и околини*, Старица III сер., VIII—IX, 1933—34, 303—310, упоредити скицу 1.

⁵⁸ Лј. Зотовић, *Јужне некрополе Виминација и погребни обреди*, Viminacium 1, Пожаревац 1986, 53—54; Д. Спасић, *Средњовековна некропола „Код гробаља“ у Старом Костоцу*, Viminacium 4—5, 1989—90, Пожаревац 1990, 157.

⁵⁹ P. Milosevic, *Raniji antički nalasci u Sirmijumu*, Limes u Jugoslaviji I, 1961, 71—75, T. XIV.

⁶⁰ Gy. Parragi, *Der unter Bogdâni ut erschlossene spätromische Friedhof*, Budapest. Rég. XX, Budapest 1963, 311—326.

⁶¹ F. Fiilep, *Sopianae*, Budapest 1984, 36—63.

⁶² A. Sz. Burger, *The Late Roman Cemetery at Sagvar*, Acta arch. Hung. 18, Budapest 1966, 154—156.

⁶³ E. Dyggve, *History of Salonian Christianity*, Oslo 1951, 54—56.

⁶⁴ О овим питањима видети код В. Kötting, *Der frühchristliche Reliquienkult und die Bestattung im Kirchengebäude*, Köln 1965; F. W. Deichmann, *Martyrebasilika*, Martyrion, Memoria und Altargrab, Mitt. des deutsch. arch. Inst. Rom., 77, 1970, 144—169; I. Nikolajević, *Sahranjivanje u ranohrišćanskim crkvama na području Srbije*, AV. XXIX, Ljubljana 1978, 678—693.

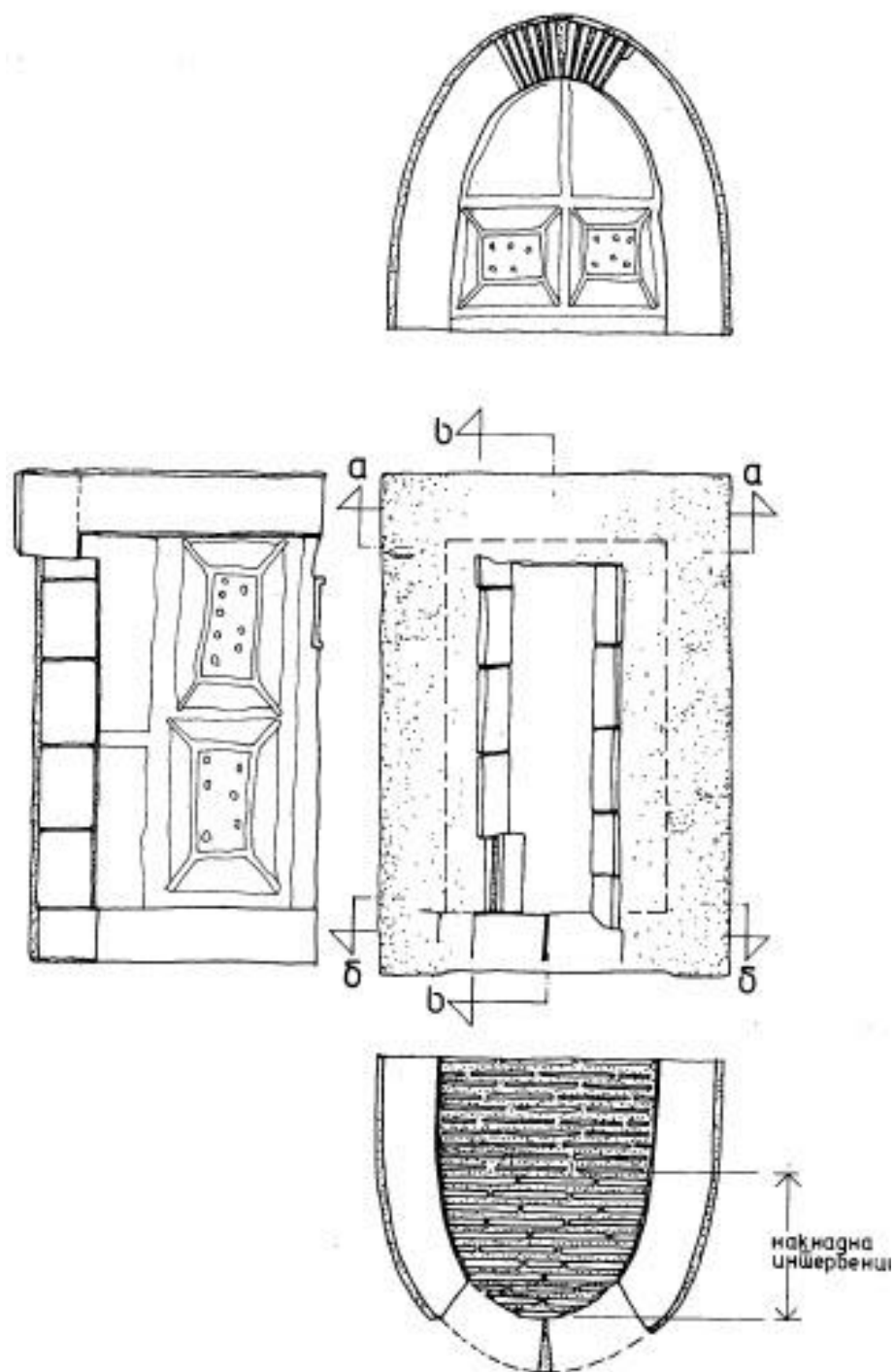
⁴⁶ М. Kosorić, *Crkvište—Zabrđe, Petrovac, nekropola*, AP 2, Beograd 1960, 121—122.

⁴⁷ О. Брукнер, *Некропола на простору излазнице за аутопут код Сремске Митровице*, Грађа за проучавање споменика културе Војводине, XV, Нови сад 1988, 103—111.

су после урушивања искоришћене за сахрањивање у касноантичком и средњовековном периоду.⁶⁵ Касноантичком периоду припадају два гроба из рова 1. Оба су оријентисана у правцу 3И; један је начињен од опека постављених у виду двосливног крова са имбрексима на врху, а други је слободно укопан. У овом другом гробу нађена је коштана коцка за игру, прилог који се јавља у касноантичким гробовима. Овом периоду вероватно припада и гроб III из рова 2 који је уз слободно укопаног покојника имао стаклени суд, наушницу у виду розете и коштану иглу, а можда и гроб V који је садржао огрлицу од стаклених перли и новац са краја IV или почетка V века. Сахрањивање у касноантичком периоду око старијих терми, које својим разуђеним обликом и апсидама асоцирају на базилике, релативно је често.⁶⁶

У оквиру ове некрополе Маргума откривена су и 4 гроба који се, према карактеристичним гробним прилозима, могу повезати са Гепидима, вероватно федератима у овом важном стратегијском пункту.⁶⁷ То су гробови бр. 7, 15, 16 и 17. Гробови су са инхумацијом, слободно укопани без трагова сандука или гробне архитектуре и основне оријентације 3И. Нису уочене вештачке деформације лобања, што је иначе честа појава на гепидским некрополама. Инвентар гроба 7 сачињавају гвоздени нож, стрелица и копча (сл. 7). Ова комбинација прилога у гробовима релативно је честа на гепидским некрополама (нпр. SzentesBerekhât — гроб 12, 223; SzentesNagyhegy — гроб 47, 11, 35; SzentesKokényzug — гроб 57; Kiszombor — гроб 329, 330, 310; Klârafalva — гроб 2; Szôreg — гроб 61,⁶⁸ Морешти — гроб 24, 91⁶⁹ итд.). Извесну специфичност представља налаз боце из гроба 16 која је постављена код главе покојника. Иако ретко, ова врста налаза среће се у инвентару гепидских гробова. На нашем тлу регистрована је на некрополи у Бочару⁷⁰ и насељу на Светињи,⁷¹ а из мађарског дела Паноније познати су примерци из Ђуле, Kétegyhâza, Szôreg — гроб 113; Kiszombor — гроб 50.⁷² Аналогије за суд из гроба 15 по форми, орнаменту и начину организовања декорације, налазимо на више гепидских некропола: GylaKalvaria, Kétegyhâza, Argyelânsches — гроб 11, Békésszentandrâs, Mogyoroshalom,⁷³ Батајница, Доњи Милановац, Сурчин⁷⁴ итд. Налази копаља и дугих мачева веома су чести и представљају једну од основних одлика сахрањивања Гепида којом се они разликују од неких других варварских популација, посебно Гота.

Све наведене аналогије Д. Чалањи ставља у шири хронолошки оквир, тзв. гепидски период у Панонији, који се датује између 472. и 568. године. Гепидски налази из Маргума могу се одредити при крају овог периода или после њега на основу историјских премиса. Обично се сматра да Гепиди нису значајније присутни јужно од Дунава пре њихове катастрофе 568. године.⁷⁵ Међутим, чини се да су они и у претходном делу VI века били на овом простору. На ту могућност сугерише податак да се они сахрањују на касноантичким некрополама (Виминацијум,⁷⁶ Маргум) као и на урбаним некрополама у Панонији (Сирмијум,⁷⁷ Мачванска Митровица,⁷⁸ Цибале⁷⁹) где су живели и пре 568. године. Сахрањивања на сакралним амбијентима домаћег становништва указује на дужи заједнички живот и ви-

Сл. 13. Основа и унутрашњи изглед гробнице бр. 58

Photo 13. Plan et intérieur du caveau n°58

сок ниво толеранције и прихватања. Може се претпоставити да су Гепиди били у војној служби у Маргуму и да су вероватно одржавали прелаз преко Дунава између Ковина⁸⁰ и Дубравице.

Најмлађи хоризонт сахрањивања на овој некрополи представљају гробови из средњовековног периода који се оквирно могу датовати од IX до XI/XII века. Овом хоризонту припада највећи број гробова, укупно 31. Основне карактеристике ових гробова су: оријентација 3И, испружен положај покојника са прекрштеним рукама на грудима, слободно укопавање са ретким потврдама дрвеног сандука и непостојање или малобројност прилога у гробовима. Гробни инвентар регистрован је само у 4 гроба. У гробу 8 нађена је елипсоидна алка, а у гробу 40, поред главе покојнице, пет сребрних повезаних, каричица.⁸¹ Овакви налази се често срећу на средњовековним некрополама у ширем временском оквиру и нису индикативни у хронолошком по-

гледу. Другачија је ситуација са инвентаром гроба 6 (сл. 6) и, делимично, гроба 24. У гробу 6 нађена је наушница, вероватно првобитно пар, јер се од друге сачувала алка, са навученим вертикалним привеском и огрлица од осам стаклених перли. Наушнице овог облика регистроване су на неколико локалитета у северозападној Бугарској (Долни Луковит⁸², Галиче,⁸³ Михаилово,⁸⁴ Градешница,⁸⁵ Буковци⁸⁶) и нашем делу Подунавља (Трајанов мост,⁸⁷ Брза Паланка,⁸⁸ Грабовица⁸⁹), а најзападнији је налаз из Мачванске Митровице.⁹⁰ Опредељују се у период IX почетак XI века. Хронолошку квалификацију сребрног прстена из гроба 24 теже је извести. Извесне елементе за датовање пружају елипсоидни облик главе са малим сужењем у средишњем делу и плитко урезани крст на горњој површини главе. Мотив крста на глави прстена сличне форме налазимо на материјалу из некрополе Албанци⁹¹. Прстен са оваквим обликом главе је удаљена реплика касноантичког вереничког прстења са два тонда на глави у којима су прикази вереника и редак је у средњовековном периоду. Сличан примерак са некрополе на Светињи,⁹² који је датован у XII—XIII век, чини се да је млађи од примерка из Дубравице за који се, према аналогијама из Албанаца² и колекције Dumbarton Oaks,⁹³ може претпоставити датовање у IX-XI век.

Приликом старијих ископавања у Дубравици око разрушених терми из римског периода откривено је неколико средњовековних гробова који су, према прилозима (новац,⁹⁴ крстови,⁹⁵ кресива,⁹⁶ прстење⁹⁷), углавном синхрони новооткривеним гробовима. Ови подаци, посредно, указују на значај насеља на ушћу Мораве у овом периоду. Ово насеље, у средњовековним писаним изворима потврђено као Морава, наведено је у првој повељи Василија II непосредно иза Браничева.⁹⁸ Године 1040 у њему је боравио Петар Дељан,⁹⁹ а у XII веку ту је било епископско седиште.¹⁰⁰

Већина гробова са раније истражене некрополе, која је организована у оквиру античких терми, садржи прилоге за разлику од гробова откривених ископавањима 1989/1990. године, међу којима само 12% има гробни инвентар. Ова унутрашња опречност упућује на још један ниво несагласности, овог пута спољни, у односу на остале приближно синхроне некрополе у оближњем простору. Наиме, гробови са прилозима на некрополама у Грабовици,¹⁰¹ код Трајановог моста,¹⁰² Трњанима,¹⁰³ Светињи,¹⁰⁴ Нишу¹⁰⁵ и околини Неготи-

⁷² D. Csallány, *op. cit.*, T. CXIII/5; T. CLXXXIX/2; T. CLXXXV/3; CLW7.

⁷³ *Ibid.*, T. CXIV/4; T. CLXXXIX/11; T. CIII/2.

⁷⁴ D. Mrkobrad, *op. cit.*, T. XLV/1, 6, 7.

⁷⁵ М. Поповић, *op. cit.*, 34; К. Simoni, *Dva priloga istraživanju germanskih nalaza seobe naroda*, Vjesnik AMZ 3 ser. sv. X—XI, Zagreb 1978, 209—220.

⁷⁶ Више гробаља, 2; Lj. Zotović, *Dos romische Begräbnisritual im Lichte der Ausgrabungen der Nekropole Viminatiums*, Balcanica XVIII—XIX, 1978—88, 132—33.

⁷⁷ D. Mrkobrad, *op. cit.*, 54.

⁷⁸ С. Ерцеговић-Павловић, *An eastern germanic grave from Mačvanska Mitrovica*, Sirmium IV, Beograd 1982, 19—27.

⁷⁹ I. Iskra-Janošić, *Cibale-Vinkovci, zaštitni radovi*, AP 19, 1977, 69—70.

⁸⁰ За гепидску некрополу у Ковину упоредити D. Pribaković, *Gradski park Kovin, gepidska nekropola i sarmatsko naselje*, AP 5, Beograd 1963, 129.

⁸¹ О функцији ових објеката упоредити Г. Марјановић-Вујовић, *Трњане*, Београд, 1984, 78—79.

⁸² Ж. Вџарова, *Славјани и Прабџлгари*, Софија 1976, ст.

196, сл. 122/2, гроб 59.

⁸³ *Ibid.*, ст. 226, сл. 141/6, гроб 5; ст. 230, сл. 143/2, гроб 13; ст. 239, сл. 149/7, гроб 59 итд.

⁸⁴ *Ibid.*, ст. 247, сл. 155/1, 8, гробови бр. 1 и 4.

⁸⁵ S. Mašov, *La nécropole médiévale, près du village Gradešnica*, dèp. Vraca, Culture et art en Bulgarie médiévale, Sofia 1979, 47.

⁸⁶ Ж. Вџарова, *Славѣнскія некропол в с. Букѣовци, Врачанско*, Археология 1959/1—2, 23.

⁸⁷ М. Ћоровић-Љубинковић, *Метални накит белобрдског типа*, Старица н.с. II Београд 1951, 53, сл. 19/2; М. и Ћ. Јанковић, *Подунавски градови поменути као пострадали 1072. године*, Годишњак ГБ. XXV, 1978, Бгд. 1979, 52, Т. VII/2,3.

⁸⁸ С. Ерцеговић-Павловић, *Прилог проучавању средњовековних некропола у источној Србији*, Старица XVII, 1966, Београд 1967, гроб 18, Т. II/1.

⁸⁹ S. Ercegović-Pavlović, D. Minić, *Le site d'habitation et la nécropole de Pozajmište—Grabovica*, Ђердапске свеске III, Београд 1986, 350.

⁹⁰ S. Ercegović-Pavlović, *Les nécropoles romaines et médiévales de Mačvanska Mitrovica*, Sirmium XII, Beograd 1980, 48—49.

⁹¹ Ж. Вџарова, *Славјани и Прабџлгари*, 295, сл. 184/7.

⁹² Д. Спасић, *op. cit.*, 166, Т. 1/2, гроб 7.

⁹³ М. С. Ross, *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, Washington 1965, ст. 61, 62, 85; но. 70, 74, 117, 118 итд.

⁹⁴ Ђ. Мано-Зиси, Р. Марић, М. Тарашанин, *op. cit.*, 162; у гробу IV новац Јована Цимискија, а у гробу IX угарског краља Стефана I.

⁹⁵ Г. Марјановић-Вујовић, *Археолошки налази XI—XII века из области Браничева*, Viminacium 1, Пожаревац 1986, 72—73, сл. 13—15.

⁹⁶ *Ibid.*, 72, сл. 12.

⁹⁷ В. Јовановић, *Прилог проучавању средњовековног прстења у СР Србији и СР Македонији*, Годишњак ГБ. XXV, 1978, Београд 1979, 77, сл. 2/2.

⁹⁸ М. и Ћ. Јанковић, *op. cit.*, 42 са наведеном литературом.

⁹⁹ *Византијски извори за историју народа Југославије* III, Београд 1966, 142.

¹⁰⁰ *Ibid.*, 353.

¹⁰¹ S. Ercegović-Pavlović, D. Minić, *op. cit.*, 350; проценат гробова са прилозима је око 45%.

¹⁰² На некрополи Трајанов мост-1 проценат гробова са прилозима је 12%, што је слично ситуацији из Дубравице, а на некрополи Трајанов мост-2 гробови са прилозима чине 20%. (Г. Марјановић-Вујовић, *Ђердапске свеске II*, Београд 1984, 46—47).

¹⁰³ Г. Марјановић-Вујовић, *Трњани*; преко 40% гробова садржи прилоге.

¹⁰⁴ Д. Спасић, *op. cit.*, 164; око 25% гробова имају гробни инвентар.

¹⁰⁵ На средњовековној некрополи са Гласије у Нишу број гробова са прилозима је преко 38% (С. Ерцеговић-Павловић, *Средњовековна некропола у Нишу*, Старица XXVII, 1976, Београд 1977, 83 и даље).

⁶⁵ Ђ. Мано-Зиси, Р. Марић, М. Тарашанин, *op. cit.*, 159—163.

⁶⁶ За овакву праксу упоредити N. Duval, *Edifices de culte*, IX Congresso internazionale di archeologia cristiana, Roma 1975, 10 и даље.

⁶⁷ Потпунији извештај о овим гробовима видети: М. Цуњак, *Прилог проучавању присуства Гепида у Подунављу*, Гласник САД 8, Београд 1992, 34—40.

⁶⁸ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken*, Budapest 1961, T. XLIX/8, 11, T. XCV/1-5,7; T. XXXVIII/10-15, XXXV/1-4, XXVI/1-8, 11; T. XII; T. CXLVI; T. CXLVII/1-4, 6-9, CXLVIII; T-CLVII/1-8; T. CLXXI/1-8.

⁶⁹ K. Horedtm Moresti, *Grabungen in einer vor-und friihgeschichtlichen Siedlung in Siebenbürgen*, Bukurest 1979, 162, 176

¹⁰ D. Mrkobrad, *Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji*, Beograd 1980, 54, T. XLVI/1.

⁷¹ М. Поповић, *Светиња, нови подаци о рановизантијском Виминацијуму*, Старица XXXVIII, 1987, Београд 1987, 23—24, сл. 18.

на¹⁰⁶ јављају се у већем проценту у односу на новооткривене гробове са средњовековне некрополе у Дубравици. Нелогичност која проистиче из овог неједнаког квантитативног односа можда има другачију рационализацију. Можда је објашњење у могућности да један део гробова без прилога не припада средњовековном периоду, већ неком другом хоризонту сахрањивања на овој некрополи. Свакако, гробове без прилога и неког јасног стратиграфског односа тешко је датовати и у релативним, а посебно са апсолутним хронолошким вредностима. Међутим, постоје два податка који се могу искористити у овом смислу: на овој некрополи постоји сепулкрални континуитет који је у касноантичком периоду актуелизован изградњом меморије или мартирејума и генерални афинитет гепидске популације у градовима да се сахрањује на аутохтоним некрополама подигнутим око сакралних пунктова. Ове две премисе упућивале би на могућност да на овом простору треба очекивати некрополу из VI века. Овом претпоставком ступамо на несигурно тле неочекивано слабог познавања некропола из овог периода на тлу Мезије. Готово да ниједан гроб, са сигурношћу, не можемо приписати овом периоду који је време консолидације византијске управе на овом простору! Поставимо питање инверзним начином: није ли међу гробовима без прилога са многих касноантичких некропола знатан део оних који управо припадају VI веку? На некрополи ВајугаПесак,¹⁰⁷ која се посредним путем може одредити у овај период, нити један од око 60 откривених гробова нема прилога. Слична ситуација је и са гробовима овог хоризонта у Салони,¹⁰⁸ Вишићу,¹⁰⁹ као и на

бројним некрополама широм царства.¹¹⁰ Вероватно је висок и официјални ниво христијанизације довео до елиминације или суспензије инвентара у гробовима. Ова појава је општег карактера, што доприноси могућности да се гробови без прилога на касноантичким некрополама тумаче на овакав начин.¹¹¹ Претпостављамо, уз све разумљиве резерве, да и на новоистраженој некрополи у Дубравици постоји хоризонт гробова из IV века који припадају аутохтоној романизованој популацији Маргума.

¹⁰⁶ На средњовековној некрополи из Брзе Паланке 28% гробова садржи прилоге (С. Ерцеговић-Павловић, Старица XVII, 1966, Београд 1967, 144—145); на некрополи у Корбову тај постотак је 22,6%, а у Прахову 35% (М. Јанковић, *Две средњовековне некрополе у источној Србији*, Старица XXIV—XXV, 1973—74, Београд 1975, 235).

¹⁰⁷ J. Paprenica, Vajuga-Pesak, *Nécropole I*, Ђердапске свеске III, Београд 1986, 223—225.

¹⁰⁸ *Recherche à Salona I*, Copenhagen 1928, 143 и даље; М. Cambi, *Salona i njene nekropole*, Radovi Filoz. fak. 25 (12), Zadar 1986, 102—106 и даље.

¹⁰⁹ I. Čremošnik, *Rimska vila u Višićima*, GZM 20, Sarajevo 1965, 200 и даље.

¹¹⁰ Тако на некрополама у Нијмегену, Гелду, Тонгерену, Лимбу, Келну, Верманду и другим у западним деловима царства (упоредити А. Van Doorselaer, *Les nécropoles d'époque romaine en Gaule Septentrionale*, 141—144; слично је и на касноантичкој некрополи Томиса (V. Barbu, *Din necropolele Tomisului I — tipuri de morminte din epoca romana*, SCIV 22/1. 1971. 52 и даље) за овакву ситуацију у Танаису упоредити Т. М. Арсенјева, *Некрополъ Танаиса*, Москва 1977, 113 и даље.

¹¹¹ A. Van Doorselaer, *op. cit.*, 141 и даље.

Fouilles archéologiques à Dubravica au cours des années 1989 et 1990

ALEKSANDAR JOVANOVIĆ - MLADJAN CUNJAK

Des fouilles archéologiques à Dubravica (Margum), sur un terrain menacé par suite de la construction d'une digue, ont été effectuées sur un espace limité, couvrant environ 100 m². Y ont été mises au jour 58 tombes appartenant à des époques différentes. Les tombes les plus anciennes (n°s 29 et 49) remontent à l'âge de bronze tardif représenté par les sites archéologiques de Dubovac — Zuto Brdo. Dans ces tombes les urnes sont posées sur des socles richement décorés.

Le niveau d'inhumation suivant est constitué, dans cet espace, de tombes de forme spécifique contenant des défunts incinérés. Il s'agit de fosses funéraires rectangulaires aux parois calcinées et à l'espace divisé. Au milieu se trouvent les restes du défunt incinéré et, de part et d'autre, des cruches, des coupes, des tasses, des lampes. Dans les tombes a été trouvée la monnaie de Hadrien, celle d'Antonin Pie, de Marc Aurèle et de Commode. Quant au type, ces tombes peuvent être classées parmi celles de Mala Kopašnica — Sase I et II; ce type était très fréquent dans le Mésie Supérieure au cours des IIe et IIIe siècles. Les tombes n°s 1 bis, 3, 4, 5, 12, 16 bis, 26, 27, 54, 56 et 57 appartiennent à ce type; les auteurs du présent texte les situent au IIe siècle et considèrent qu'elles font partie de la nécropole méridionale du Margum antique.

A cet horizon de tombes s'enchaînent celles où les cadavres étaient déposés directement dans la terre (n°s 14 et

18); elles remontent à la seconde moitié du IIIe siècle, de même qu'un caveau décoré de fresques de la fin du IIIe siècle. La décoration de ce caveau imite celle qui était accompagnée d'un riche revêtement en marbre.

C'est à la seconde moitié du XIVe siècle qu'appartiennent les caveaux construits avec des briques (n°s 1, 23, 28, 41 et 42). Y avaient été inhumés les défunts, accompagnés d'objets funéraires fort modestes. Orientés dans la direction ouestest, ils sont disposés autour d'un ouvrage d'architecture sacré (monument commémoratif, martyrium), de base carrée.

Dans cette nécropole ont été enregistrées 4 tombes du VIe siècle où avaient été inhumés des Gépides (n°s 15, 16 et 17). Ceux-ci faisaient partie des forces armées qui surveillaient, à cette position stratégique importante, le passage du Danube.

La majorité des tombes remonte au moyen âge (IXe— XIe siècles). Il s'agit des tombes orientées dans la direction ouestest et contenant des défunts inhumés directement dans la terre. Seules 4 tombes sur 31 contiennent des objets qui accompagnent habituellement le mort. Comparée à celle des nécropoles de l'époque, cette proportion est minime. Sans doute, une partie des tombe dénuées d'objets funéraires n'appartient pas à cet horizon d'ensevelissement, mais à celui de la population romane du VIe siècle.